

УДК 346.3

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v106.2025.27>*Б. В. Шуба, В. О. Джунь*

ЗЛОВЖИВАННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ ЯК ЗАГРОЗА ГОСПОДАРСЬКИМ ПРАВОВІДНОСИНАМ

Постановка проблеми. Стабільність і правова визначеність у регулюванні корпоративних відносин виступають однією з ключових передумов інтеграції України у світове співтовариство. Вони також становлять необхідну базу для отримання тих переваг, які можуть стосуватися фізичних та юридичних осіб України в умовах сучасної глобалізації світової економіки.

Однак, попри гармонізацію правового регулювання у сфері корпоративних відносин із стандартами Європейського Союзу, це не тільки не знижує інтелектуальну напругу в наукових дискусіях, але й не забезпечує очікуваної ефективності. Законодавче середовище все ще не повністю відповідає вимогам сучасної ринкової економіки. Свідченням таких проблем є високий рівень фрагментації та неузгодженості правового регулювання, що сприяє численним випадкам зловживань правом у корпоративній сфері в Україні. Саме тому, дане питання має не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку науки господарського права спостерігається відсутність єдиного підходу до визначення юридичної природи явища зловживання правом. Не існує уніфікованого тлумачення поняття «зловживання корпоративним правом», а також недостатньо вивчені форми та види таких зловживань у межах корпоративних відносин.

Проблематиці дослідженню зловживання корпоративними правами у господарських правовідносинах було присвячені праці вітчизняних науковців, а саме: Агарков М., Кібенко О., Рогач О., Шишка Р., Кравчук В. Проте, достатнього дослідження зловживання господарськими правами в воєнного стану не проводилось. А це в свою чергу може нести негативні наслідки для суб'єктів господарювання у сфері виконання своїх господарських обов'язків.

Мета статті. Метою статті є всебічний та узагальнений аналіз зловживання корпоративними правами у господарських правовідносинах та їх наслідки для суб'єктів господарювання. Підготовка пропозицій щодо вдосконалення чинного господарського законодавства України з метою запобігання зловживанню корпоративними правами, а також створення рекомендацій для правозастосовчої практики, спрямованих на захист прав та інтересів учасників корпоративних відносин від подібних зловживань.

Виклад основного матеріалу. Корпоративне законодавство та механізми регулювання діяльності корпоративних підприємств є важливими складовими реформування української економіки. Вони сприяють підвищенню інвестиційної привабливості країни та зміцненню її економічного потенціалу.

Корпоративні відносини в Україні демонструють винятково динамічний розвиток. У відповідь на необхідність адаптації національного законодавства до норм Європейського Союзу, до вітчизняного корпоративного права впроваджуються нові правові інститути та конструкції, такі як незалежні директори, корпоративні договори, механізми squeeze-out та sell-out, безвідкличні довіреності тощо. Хоча базова правова основа регулювання корпоративної діяльності вже створена, вона досі не завжди відповідає потребам господарської практики, що свідчить про потребу подальших удосконалень.

Але часто, виникають ситуації при яких сторона господарських правовідносин зловживає своїми корпоративними правами, що значно знижує ефективність дотримання корпоративного законодавства та забезпечення виконання своїх обов'язків.

Визначення природи, форм і видів зловживання корпоративними правами передбачає попередній аналіз питань, пов'язаних із еволюцією поняття «корпоративні права» у сфері господарського права.

С. Бутрин-Бока, спираючись на визначення, закріплене в ГК України, виділяє низку позитивних аспектів. Зокрема, в одному з них він звертає увагу на те, що у ГК України, на відміну від попередніх нормативно-правових актів, корпоративні права розглядаються не лише як право власності на частку в статутному фонді, а як юридичні можливості суб'єкта, частка якого враховується в статутному капіталі (або майні) господарської організації [1, с. 55].

Деякі науковці, зокрема В.А. Васильєва, вважають, що суб'єктивне корпоративне право слід розуміти виключно як право участі в господарському товаристві, тоді як усі інші корпоративні права є лише правомочностями, які формують зміст цього права [2, с. 9]. Інші дослідники, наприклад О. Р. Кібенко, наголошують, що суб'єктивне корпоративне право включає право осіб на вступ до об'єднань, чим створюється новий суб'єкт права, а також право, яке впливає з членства або участі особи у певній корпорації. Проте така точка зору є дискусійною, і ось чому [3, с. 430].

По-перше, згідно з нормами українського законодавства, корпоративні права виникають лише у зв'язку з участю в юридичній особі. Це означає, що до моменту створення юридичної особи засновники не набувають корпоративних прав, навіть якщо вони вже здійснили оплату своєї частки в статутному капіталі. Наприклад, процес приватного розміщення акцій може відбуватися до офіційного створення акціонерного товариства.

По-друге, в Україні немає окремих типів юридичних конструкцій, у рамках яких можна було б обґрунтовано стверджувати про існування корпоративних прав ще до моменту їх створення.

Я. Рабовська має іншу точку зору. Вона вважає, що, оскільки володіння корпоративними правами не належить до підприємницької діяльності, у визначенні корпоративного права слід говорити не про право на отримання частки прибутку, а про право на доходи організації [4, с. 68].

Вважаємо, що думка автора є дискусійним питанням, оскільки сам факт, що особа, яка володіє корпоративними правами, прагне отримання прибутку,

ще не свідчить про здійснення цієї особою підприємницької діяльності. Отримання прибутку є лише однією з ознак підприємницької діяльності, яка сама по собі недостатня для класифікації певної діяльності як підприємництва.

Корпоративні права являють собою сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства. Ці права виникають на основі права власності на акції та включають можливість участі в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів, а також активів товариства в разі його ліквідації згідно із законодавством. Крім того, корпоративні права передбачають інші правомочності, визначені законом або статутними документами акціонерного товариства.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що для уточнення поняття суб'єктивного корпоративного права доцільно повернути статтю 167 Господарського кодексу України. Пропонується викласти частину 1 у наступній редакції: «Корпоративні права – це права, що належать власнику частки у статутному капіталі або майні господарської організації, а також особі, яка опосередковано набула право власності на таку частку. Вони включають право участі у управлінні господарською організацією, отримання частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі її ліквідації згідно із законодавством, а також інші права, передбачені законом і статутними документами».

Окрім цього, пропонується доповнити цю статтю новим абзацом, який визначатиме поняття опосередкованого набуття права власності.

Варто проаналізувати визначення поняття зловживанням корпоративними правами. Так, Цивільний кодекс України, вперше вніс положення, що визначають здійснення цивільних прав суб'єктами й встановлюють принципи їх реалізації. У цьому контексті особлива увага приділяється принципу заборони зловживання правом. Згідно з частиною 3 статті 13 Цивільного кодексу України (ЦКУ), забороняють будь-які дії, спрямовані на завдання шкоди іншій особі, а також інші форми зловживання правом [5].

Наприклад, право акціонера вимагати виплати дивідендів залежить від легітимності проведення загальних зборів акціонерів та прийняття відповідного рішення, що є можливим лише за умови досягнення кворуму. Для цього необхідно, щоб акціонери, які володіють понад 60% акцій, реалізували своє право голосу.

Зловживання корпоративними правами являє собою специфічний спосіб реалізації власних повноважень акціонерами чи учасниками, який характеризується діями, що суперечать первісній меті надання таких прав. Це відбувається всупереч принципам справедливості, добросовісності та розумності, спрямованими на завдання шкоди правам й інтересам інших акціонерів, самого товариства або третіх осіб. У деяких випадках такі дії мають на меті отримання необґрунтованих переваг над іншими власниками корпоративних прав.

Особами, які можуть зловживати своїми правами, є всі учасники акціонерних правовідносин. Це пов'язано з тим, що кожен із них має змогу реалізувати своє право таким чином, який може бути розцінений як зловживання.

Акціонери, які мають контрольний пакет акцій, здатні, формально дотримуючись правових норм, фактично позбавити «дрібних» акціонерів впливу

на управління товариством, ухвалюючи рішення, що йдуть всупереч їхнім інтересам (як-от розподіл прибутку чи виплата дивідендів).

Слід зазначити, що однією з особливостей корпоративних правовідносин є відсутність у них принципу рівності акціонерів. Натомість існує принцип рівності прав, що впливають із акцій.

Існують також випадки зловживання правами з боку міноритарних акціонерів. Зокрема, в Україні деякі акціонерні товариства уже зіткнулися з явищем корпоративного шантажу, який практикують міноритарії. Такий шантаж відомий під назвою грінмейл. У класичній формі грінмейл передбачає використання міноритарними акціонерами своїх прав для отримання фінансової вигоди від продажу акцій тому ж самому товариству.

Зловживання корпоративними правами з метою здійснення корпоративного шантажу має свої характерні риси. Зазвичай така практика найчастіше зустрічається у діяльності акціонерних товариств (АТ). Причина поширення корпоративного шантажу саме в акціонерних товариствах полягає у вільному обігу акцій, що дозволяє безперешкодно їх купувати або продавати [6, с. 120]. Крім того, це зумовлюється тенденційним зростанням обсягу прав акціонерів, а також високим рівнем їх правової та організаційної захищеності.

Деякі дослідники прирівнюють поняття «зловживання корпоративними правами» до «корпоративного шантажу». Корпоративний шантаж у межах господарського товариства є однією з форм зловживання правом. Така практика полягає в діях міноритарного учасника господарського товариства, спрямованих на примус до викупу його частки (акцій) іншими учасниками (акціонерами) або самим товариством, причому на завідомо не вигідних для останніх умовах.

Зловживання правами також проявляється в практиці, коли акціонер використовує свої повноваження, щоб перешкодити участі іншого акціонера у загальних зборах акціонерів. У таких ситуаціях часто реалізується право на забезпечення позову стороною, яка заявляє вимоги щодо усунення акціонера від участі у зборах. Основною метою таких дій зазвичай є тимчасова зміна балансу сил у керівному органі компанії, що приймає рішення в інтересах конкретних зацікавлених сторін.

Узагальнюючи наведене, можна дійти висновку, що зловживання правами з боку акціонера (учасника товариства) полягає у порушенні загальних принципів реалізації цивільних прав. Це передбачає обов'язок особи здійснювати свої права з урахуванням інтересів інших акціонерів (учасників) та самого товариства, уникаючи навмисного спричинення шкоди.

На практиці зустрічаються випадки зловживання корпоративними правами учасниками товариств з обмеженою відповідальністю. Згідно з частиною першою статті 64 Закону України «Про господарські товариства», встановлені підстави для виключення учасника з такого товариства. До них належать систематичне невиконання або неналежне виконання обов'язків, а також дії, що перешкоджають досягненню цілей товариства [7].

Водночас неучасть у зборах учасників не може вважатися законною підставою для виключення особи з товариства, навіть якщо така поведінка створює перешкоди для реалізації його цілей. Це пояснюється тим, що участь в управлінні

товариством не є обов'язком учасника, а відсутність на зборах не може кваліфікуватися як дія.

Суди акцентують увагу на необхідності чіткого розмежування між наслідками зловживання правом і підставами для виключення учасника товариства. Наприклад, у постанові Вищого господарського суду України від 22.01.2008 р. у справі № 2-1680/05 суд зазначив, що у випадку встановлення факту зловживання правом учасником товариства, яке проявляється у систематичній неучасті в загальних зборах, суд має право застосувати наслідки, передбачені частиною 6 статті 13 ЦК України. Це може включати зобов'язання особи припинити зловживання своїми правами через безпосереднє зобов'язання взяти участь у загальних зборах товариства.

Таким чином, суть припинення зловживання правом полягає у зобов'язанні учасника брати участь у загальних зборах, а не у його виключенні за рішенням суду з товариства. Виключення учасника могло б призвести до неконституційного позбавлення його права власності на частку у статутному капіталі товариства, що порушувало б принцип захисту права власності.

Висновки. З наведеного вище матеріалу можна зробити наступні висновки:

1. Поняття «корпоративні права» залишається неоднозначним як серед науковців, так і в законодавчих актах, що досі викликає дискусію.

2. Корпоративні права мають складну структуру, оскільки включають майнові, немайнові та організаційні права.

При цьому основною ознакою корпоративних прав є їх спрямованість на задоволення майнових інтересів та отримання економічних благ учасниками корпоративних відносин. Незважаючи на це, ці права залишаються цілісними та неподільними.

3. Доцільним виглядає закріплення єдиного визначення терміна «корпоративні права» в законодавстві, що у перспективі сприятиме спрощенню вирішення юридичних суперечок.

Пропонується доповнити Закон «Про акціонерні товариства» положенням про поняття «зловживання корпоративним правом». Це явище охоплює випадки, коли учасник корпоративних відносин порушує загальні принципи корпоративної поведінки та здійснює свої права з метою нанесення шкоди іншим акціонерам або самому товариству. Йдеться про перешкоджання законній реалізації майнових і немайнових прав інших акціонерів або товариства шляхом використання методів, які не передбачені законом для захисту чи реалізації прав.

Зловживання корпоративним правом підлягає забороні та вважається підставою для відмови у судовому захисті такого права для акціонера, який зловживав ним. Крім того, це може передбачати відповідальність у формі накладення штрафних санкцій, компенсації, встановленої законом або договором, відшкодування збитків, а також обов'язковий продаж акцій, здійснюваний відповідно до умов корпоративного договору.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що норми права, які визначають підстави для виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю та закріплюють принцип недопустимості зловживання цивільними правами, тісно взаємопов'язані. Одним із проявів зловживання корпоративними правами може

вважатися поведінка учасника ТОВ, яка спрямована на створення перешкод у досягненні цілей товариства. У таких випадках учасника, який зловживає своїми правами та фактично ускладнює діяльність товариства, може бути виключено з нього на підставі статті 64 Закону України «Про господарські товариства».

Література

1. Бутрин-Бока Н. С. Правове закріплення визначення поняття «корпоративні права» за законодавством України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2016. Вип. 2. С. 54–57.
2. Васильєва В. А. Щодо питання про поняття корпоративного права // *Правове регулювання корпоративних відносин в Україні* : матер. науково-практ. семінару (28 лютого 2003 р.). Львів, 2003. С. 8–10.
3. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.04 / О. Р. Кібенко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 416 с.
4. Рабовська С. Правовий зміст корпоративних прав за ГК та їх складові частини. *Право України*, 2005. № 7. С. 68–71.
5. Цивільний кодекс України редакція від 02.08.2018, підстава 2505-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 28.07.2025)
6. Вінник О. М. Деякі аспекти вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 1. С. 118–125.
7. Закон України про господарське товариство від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення 28.07.2025).
8. Постанова Вищого господарського суду України від 22.01.2008 р. у справі № 2-1680/05. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economiclaw/article/download/8535/7765/15676> (дата звернення 28.07.2025).

Анотація

Шуба Б. В., Джуль В. О. Зловживання корпоративними правами як загроза господарським правовідносинам. – Стаття.

Стаття зосереджена на аналізі сутності та правової природи корпоративних прав. У ній автор розглядає доктринальні підходи до тлумачення об'єктивного та суб'єктивного корпоративного права, вказує на їхні недоліки та пропонує власні визначення відповідних концепцій.

Стаття розглядає одну з ключових основ корпоративної відповідальності – зловживання правом, яке водночас виступає самостійною підставою для притягнення до відповідальності в корпоративній сфері.

У сучасних умовах корпоративна відповідальність викликає значний науковий інтерес, що пов'язано зі швидким розвитком організаційно-правових форм суб'єктів, заснованих на корпоративних взаєминах між учасниками, а також із удосконаленням національного корпоративного законодавства. До цього додається значна кількість судових справ, пов'язаних із відповідальністю осіб, які здійснюють управління товариствами.

У статті розглядається практичний аспект використання акціонерами або учасниками товариств своїх корпоративних прав, що призводить до порушення прав та інтересів інших акціонерів чи учасників. Автор обґрунтовує доцільність визначення таких дій як зловживання правом, що відкриває можливість для впровадження санкцій щодо осіб, які їх допускають.

Дослідження показало, що зловживання корпоративними правами учасником товариства з обмеженою відповідальністю, яке ускладнює досягнення його цілей, може бути підставою для виключення такого учасника. Установлено, що право на виключення учасника може стати предметом маніпуляцій та недобросовісного використання. Для запобігання таким ситуаціям запропоновано впровадити судовий порядок виключення учасника, а також затвердити нормативно визначений і вичерпний перелік підстав для такого виключення.

Ключові слова: корпоративні права, зловживання корпоративним правом, учасники господарських правовідносин, акціонерні товариства, загроза.

Summary

Shuba B. V., Dzhun V. O. Abuse of corporate rights as a threat to economic legal relations. – Article.

The article focuses on the analysis of the essence and legal nature of corporate rights. In it, the author considers doctrinal approaches to the interpretation of objective and subjective corporate law, points out their shortcomings and offers his own definitions of the relevant concepts.

The article considers one of the key foundations of corporate responsibility – abuse of law, which at the same time serves as an independent basis for bringing to justice in the corporate sphere.

In modern conditions, corporate responsibility arouses significant scientific interest, which is associated with the rapid development of organizational and legal forms of entities based on corporate relationships between participants, as well as with the improvement of national corporate legislation. Added to this is a significant number of court cases related to the liability of persons managing companies.

The article considers the practical aspect of the use of corporate rights by shareholders or participants of companies, which leads to a violation of the rights and interests of other shareholders or participants. The author justifies the expediency of defining such actions as abuse of rights, which opens up the possibility of imposing sanctions on persons who allow them.

The study showed that abuse of corporate rights by a participant of a limited liability company, which complicates the achievement of its goals, may be grounds for the exclusion of such a participant. It was established that the right to exclude a participant may become the subject of manipulation and unfair use. To prevent such situations, it is proposed to introduce a judicial procedure for excluding a participant, as well as to approve a normatively defined and exhaustive list of grounds for such exclusion.

Key words: corporate rights, abuse of corporate law, participants in economic legal relations, joint-stock companies, threat.